

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 16ΗΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1970

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΛΕΩΝ. Θ. ΖΕΡΒΑ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΜΕΛΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ.—**Ἡ Διαμόρφωσις τῶν Οὐμανιστικῶν Σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι, ὑπὸ Κωνστ. Τσάτσου ***.

Τὸ θέμα, ποὺ ἔθιξεν ὁ κ. Ἰωάννης Θεοδορακόπουλος εἰς τὴν τελευταίαν ἀνακοίνωσίν του ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Ἑλλάς ὡς οἰκουμενικὴ ἰδέα»¹, εἶναι τόσον σπουδαῖον ὅσον καὶ ἐπίκαιρον. Τοῦ ὀφείλομεν χάριτας ὅτι τὸ ἀνεκίνησε. Μὲ βασιανίζει καὶ ἐμὲ ἀπὸ μακροῦ. Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ διατυπώσω γύρω ἀπὸ αὐτὸ ὀλίγας σκέψεις. Ἐπειδὴ ὅμως εἰς τὸ σύνολόν του ἔχει μεγάλην ἔκτασιν καὶ ἐπειδὴ, ἂν ἡ ἐξέτασίς του ἐπεκταθῆ συγχρόνως πρὸς ὅλας τὰς διακλαδώσεις του, ὑπάρχει κίνδυνος νὰ ἀποβῆ ματαία ἢ ὅλη συζήτησις, θὰ περιορισθῶ εἰς ἓν κύριον σημεῖον καὶ θὰ διατυπωθῶ ἐπ' αὐτοῦ μὲ τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν συντομίαν.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον δέχομαι πρῶτον χωρὶς συζήτησιν ὡς δεδομένον, ὅτι ἡ κλασσικὴ-οὐμανιστικὴ παιδεία προσφέρει καὶ σήμερον ἀξίας, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀπαραίτητοι διὰ τὴν διατήρησιν ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ δυτικοῦ κόσμου.

Δεύτερον δέχομαι ἐπίσης ὡς δεδομένον ὅτι ἡ κλασσικὴ-οὐμανιστικὴ παιδεία δὲν χωρίζεται ἀπὸ δύο στοιχεῖα: ἀπὸ τὰ κλασσικὰ γράμματα καὶ ἀπὸ τὰ καθαρὰ μαθηματικά.

Τὰ καθαρὰ μαθηματικά, τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται εἰς τὴν βάσιν τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, δὲν διέρχονται τὴν κρίσιν, περὶ ἧς ὁμιλῶ, καὶ δι' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει

---

* C. TSATSOS, *La formation des Études Classiques en Grèce.*

1. Συνεδρία τῆς 26ης Φεβρουαρίου 1970· βλ. σελ. 29· 34.

λόγος νὰ ἀσχοληθῶ ἐδῶ μὲ αὐτὰ εἰς τὴν παροῦσαν ἀλληλουχίαν σκέψεων. Θὰ ἀσχοληθῶ μὲ τὰ κλασσικὰ γράμματα.

Δέχομαι τρίτον ὡς δεδομένον ὅτι τὰ κλασσικὰ γράμματα διέρχονται κρίσιν. Ἀλλὰ θέλω νὰ καθορίσω τὴν ἔννοιαν τῆς κρίσεως. Δὲν ἰσχυρίζομαι, ὅτι παρουσιάζεται κατάπτωσις εἰς τὴν ποιότητα τῶν κλασσικῶν σπουδῶν. Ὑποστηρίζω ὅμως, ὅτι αὐταὶ περιορίσθησαν εἰς μίαν ὀλιγάριθμον ἀριστοκρατίαν ἐπιστημόνων καὶ ὅτι ἔπαυσε νὰ γεύεται τὴν κλασσικὴν παιδείαν ἡ εὐρεῖα μᾶζα τῶν μορφωμένων Εὐρωπαίων. Ὑποστηρίζω, εἰδικότερον, ὅτι αἱ κλασσικαὶ σπουδαὶ καταπολεμοῦνται ἀπὸ τὴν μεγάλην πλειοψηφίαν τῶν νέων.

Ἡ μείωσις αὐτὴ εἰς ἔκτασιν τῶν κλασσικῶν σπουδῶν ἔχει ἤδη καὶ θὰ ἔχη εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον ἠθικὰς καὶ πολιτιστικὰς ἐπιπτώσεις. Θὰ ἀντιμετωπίσωμεν ἐξ αὐτοῦ μίαν καθίζησιν ταῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου τῶν λαῶν τῆς Δύσεως. Τὸ παρατηρούμενον σήμερον στοιχεῖον ἐκβαρβαρισμοῦ τῶν νεωτέρων γενεῶν πιστεύω πὼς ἔχει τὴν αἰτίαν του καὶ εἰς αὐτὴν τὴν μείωσιν τῆς οὐμανιστικῆς παιδείας. Ἄν ὄχι τίποτε ἄλλο, ἔλλειπεν ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ πειθαρχία, τὴν ὁποίαν τὸ κλασσικὸν ἐγκαράσσει μέσα εἰς τὴν ψυχὴν μας.

Δὲν πιστεύω νὰ ὑπάρχη καμμία δύναμις ἱκανὴ νὰ ἀναχαιτίσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος αὐτὴν τὴν πρὸς τὰ κάτω ροπήν. Ὁ δυτικὸς κόσμος, μαζὶ μὲ τὴν καταπληκτικὴν πρόοδον τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἰδιαιτέρως τὴν ἐφαρμογὴν των, μαζὶ μὲ τὰς κατακτήσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπιτυγχάνονται μὲ τὴν διάνοιαν, θὰ γνωρίσῃ συγχρόνως τὴν κρίσιμον πτώσιν τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν, τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ τῆς ἀληθινῆς θρησκευτικότητος, θέματα τὰ ὁποῖα καλλιεργοῦνται ὄχι μὲ τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ μὲ τὸν νοῦν. Βλέπομεν εἰς τὴν ἐποχὴν μας νὰ διαπλάσσειται τύπος ἀνθρώπου διανοητικῶς μὲν ἐξόχως ἀνεπτυγμένου, ἀλλὰ καὶ ἐκβαρβαρισμένου, εἰς ὅ,τι ἀπαιτεῖ ὄχι ἀπλῶς διάνοιαν ἀλλὰ νοῦν, πνεῦμα, καὶ αἰσθητικὴν εὐαισθησίαν. Αὐτὴ εἶναι μία ἀπὸ τὰς πλέον χαρακτηριστικὰς ἰδιοτυπίας τῆς κρίσεως τοῦ καιροῦ μας. Μοιραίως αὐτὸ τὸ φαινόμενον θὰ παραταθῇ ἐπὶ πολὺ. Τὰ ἐκθαμβωτικὰ μάλιστα ἐπιτεύγματα, τὰ συντελούμενα εἰς τὰς θετικὰς ἐπιστήμας, βοηθοῦν εἰς τὴν παρὰ τασίν του.

Θὰ διαρκέσῃ λοιπὸν ἡ κρίσις ἀλλὰ καὶ κάποτε θὰ ἐκλείψῃ. Θὰ ἐκλείψῃ κάποτε, διότι ἄλλως θὰ ἐκλείψῃ ὁ ἀνθρώπος. Θὰ παύσῃ νὰ ὑπάρχη τὸ ὄν ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἐπιτελοῦν τὰ θαύματά τους αἱ θετικαὶ ἐπιστήμαι.

Ἔως ὅτου ὅμως ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν σὺ μ μ ε τ ρ ο ν καλλιέργειαν τόσον τῆς διανοίας ὅσον καὶ τοῦ νοῦ τί δέον γενέσθαι;

Πρέπει νὰ διαφυλαχθοῦν αἱ ἀξίαι αἱ θεραπευόμεναι ἀπὸ τὸ πνεῦμα καὶ ἀποτελοῦσαι συγχρόνως τὸ περιεχόμενόν του. Πρέπει νὰ θεραπεύωνται δηλαδὴ

τὰ κλασσικά γράμματα ὡς ἡ κυριώτερα πηγή αὐτῶν τῶν ἀξιῶν. Τὸ «πρέπει» αὐτὸ ἀφορᾷ ὅλας τὰς πολιτείας τοῦ δυτικοῦ κόσμου, τῶν ὁποίων ὁ πολιτισμὸς δοκίμαζεται ἀπὸ τὰς συγχρόνους ἐξελίξεις.

Καὶ τὸ τί ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον θὰ πράξουν πρὸς αὐτὸν τὸν σκοπὸν αἱ ἀλλοδαπὲς δυτικαὶ εὐρωπαϊκαὶ πολιτεῖαι δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐδῶ. Θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ τὸ πρακτέον ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν πολιτείαν.

Πρέπει ὅμως προηγουμένως εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον νὰ καθορίσω κατὰ πλεον συγκεκριμένον τρόπον τὰς πηγὰς αὐτῆς τῆς οὐμανιστικῆς παιδείας. Ἐκ τῆς σκοπιᾶς αὐτῆς δὲν μὲ ἐνδιαφέρουν παρὰ ὠρισμένα ἱστορικὰ ἐποχαί, αὐταὶ αἱ ὁποῖαι ἐνσαρκώνουν τὰς ἀξίας τοῦ οὐμανιστικοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὸν ἐντελέστερον τρόπον, ἢ ἄλλως μόνον ὠρισμένα πλευρὰ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῶν δύο κλασσικῶν λαῶν. Ἐκ τῆς ἑλληνικῆς πλευρᾶς μὲ ἐνδιαφέρει ὁ χρόνος, τὸν ὁποῖον ἐνσυνειδήτως ὀρίζω κατὰ τρόπον ἀόριστον ἀπὸ τῆς τελικῆς ἀποκρυσταλλώσεως τῶν ὀμηρικῶν ἐπῶν ἢ καὶ ἀπὸ τῆς πτώσεως τῶν τυραννίδων μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Φιλοποίμενος ἢ ἀκόμη καὶ τοῦ Πολυβίου.

Διὰ λόγους ὄχι καθ' αὐτὸ οὐμανιστικῆς παιδείας, ἀλλὰ διὰ λόγους ἐθνικούς, ἐνδιαφέρουν τοὺς Ἑλληνας καὶ ἄλλαι ἱστορικαὶ περιόδοι — ὅσαι προηγήθησαν τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος καθὼς καὶ ὅσαι περιέχουν τὴν συνάντησιν καὶ τὴν μίξιν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος. Διὰ λόγους ἐθνικὸς ἐνδιαφέρει ἐξόχως καὶ τὸ Βυζάντιον. Ἀλλὰ καὶ ὅλη ἡ μεταγενεστέρη ἱστορία, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν δυνάμεθα νὰ ἀντλήσωμεν ἡμεῖς οἱ Ἑλληνες διδάγματα.

Διὰ τὴν πολιτιστικὴν ὅμως πολιτικὴν, τὴν ἐν προκειμένῳ ὑποστηριζομένην, ἐνδιαφέρον ἔχει ὁ οὐμανιστικὸς πολιτισμὸς τῆς περιορισμένης περιόδου, τὴν ὁποῖαν καθώρισα καὶ τὴν ὁποῖαν, πρὸς εὐκολίαν μας, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἀκριβολογῶμεν, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν, τὴν κλασσικὴν περίοδον, ἐν τῇ εὐρυτάτῃ ἐννοίᾳ.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ρωμαϊκὴ ἱστορία ἔχει μίαν πλευρὰν ἀπαραίτητον διὰ τὴν ὀλοκλήρωσιν τοῦ οὐμανιστικοῦ πολιτισμοῦ. Εἶναι εὐκόλον νὰ ἐντοπισθῇ ἡ περίοδος αὕτη εἰς τὸν χρόνον τῆς γραμματείας. Ἀρχίζει περίπου μὲ τὸν Τερέντιον καὶ τελειώνει μὲ τὸν Τάκιτον. Εἶναι ὅμως δύσκολον νὰ ἐντοπισθῇ εἰς ἓνα πολὺ σημαντικώτερον διὰ τὴν Ρώμην χρόνον, τὸν πολιτικόν. Ἡ πολιτικὴ ὀργάνωσις τῆς πόλεως, σταδιακῶς τελειοποιουμένη καὶ κορυφουμένη κατὰ τὸν 2^{ον} π. Χ. αἰῶνα, καὶ περαιτέρω ἢ ἐπέκτασις τῆς ὀργανώσεως ταύτης εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τελικῶς εἰς τὴν οἰκουμένην ἀποτελεῖ στοιχεῖον ἀποφασιστικῆς σημασίας διὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ πολιτικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου. Ὅλη ἡ ἐξέλιξις τῶν νομικῶν θεσμῶν, ὅπως ἀντικατοπτρίζονται εἰς τὸ Corpus Juris

Civilis, εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν κατανόησιν τὰς ἀξίας τὰς διεπούσας τὴν πολιτικὴν τάξιν τῆς συγχρόνου Εὐρώπης.

Διὰ τὴν θεραπείαν καὶ μελέτην αὐτῶν τῶν περιορισμένων χώρων τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας καὶ γραμματείας θὰ ἔδει νὰ λάβῃ ἰδιαίτερα μέτρα ἢ Ἑλληνικὴ πολιτεία. Πιστεύω ὅτι ἀπὸ τὰ μέτρα αὐτὰ εἶναι δυνατόν νὰ προκύψουν ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἔχουν πανευρωπαϊκὴν πολιτιστικὴν σημασίαν ἀφ' ἑνὸς καὶ θὰ χαρίσουν ἀφ' ἑτέρου διεθνῆ αἴγλην εἰς τὴν χώραν μας.

Πράγματι εἰς τὴν ἑλληνικὴν πολιτείαν προσφέρεται μία μοναδικὴ εὐκαιρία πολιτιστικῆς δράσεως καὶ ἀναδείξεως. Τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν αἱ κλασσικαὶ σπουδαὶ θὰ συρρικνοῦνται εἰς τὰς ἄλλας χώρας τῆς Δύσεως, αἱ ὁποῖαι θριαμβεύουν καθημερινῶς μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τεχνικοῦ τῶν πολιτισμοῦ, ἢ Ἑλλάς, ἢ ὁποῖα εἰς τὸν χρόνον τῆς τεχνικῆς, καὶ δὴ εἰς τὸ σύνολον τῶν μορφῶν αὐτῆς, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διαδραματίσῃ πρωτεύοντα ρόλον, διὰ πολλοὺς γνωστοὺς λόγους, θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἀναδειχθῆ ὡς ὁ οὐσιωδέστερος θεματοφύλαξ τοῦ οὐμανιστικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Δύσεως. Θὰ ἠμποροῦσε — ἐφ' ὅσον τοῦτο μάλιστα κατορθώνεται μὲ ἐλαχίστας οικονομικὰς θυσίας — νὰ γίνῃ ἢ Ἑλλάς κέντρον καλλιέργειας τῶν κλασσικῶν σπουδῶν, ὥστε, ὅταν τὸ ἐκκρεμὲς θὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ μέσον τῆς τροχιάς του, ὄχι μόνον νὰ μὴν ἔχουν παραμεληθῆ αἱ κλασσικαὶ σπουδαὶ εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν χρόνον, ἀλλὰ νὰ ἔχουν καὶ περαιτέρω ἀναπτυχθῆ διὰ καθαροῦς ἑλληνικῆς συμβολῆς.

Ἐκεῖνο δηλαδὴ τὸ ὁποῖον θὰ ἔπρεπε νὰ πράττῃ κατὰ τὰς ἐρχομένας δεκαετίας ὁλόκληρος ὁ δυτικὸς κόσμος καὶ δὲν θὰ τὸ πράξῃ λόγῳ τῆς κρίσεως, τὴν ὁποῖαν διέρχεται, αὐτὸ θὰ ἔπρεπε νὰ τὸ πράξῃ ἢ Ἑλλάς, καθισταμένη κέντρον μοναδικὸν πολιτιστικῆς δημιουργικότητος, ἕως ὅτου καὶ πάλιν ὁλόκληρος ὁ δυτικὸς κόσμος ἐπανέλθῃ εἰς τὸν ροῦν τῆς μεγάλης οὐμανιστικῆς παραδόσεως, ἀσφαλῶς ὅμως ἀ ν α ν ε ω μ έ ν η ς, ἀσφαλῶς ἐμφανιζομένης μὲ ν έ α ς μορφὰς καὶ τάσεις, διότι τίποτε δὲν ἐπαναλαμβάνεται ἀπολύτως ὅμοιον εἰς τὴν ἱστορίαν.

Τὰ πρακτικὰ μέτρα τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ λάβῃ ἢ Ἑλληνικὴ πολιτεία διὰ νὰ ἐκπληρώσῃ αὐτὴν τὴν ὑψηλὴν πολιτιστικὴν ἀποστολήν, τὴν ὁποῖαν κυριολεκτικῶς ἀξιοῖ ἀπὸ αὐτὴν ἢ ἱστορία, νομίζω ὅτι πρέπει νὰ εἶναι τὰ ἀκόλουθα :

Α) Πρῶτον πρέπει εἰς τὰ κλασσικὰ γυμνάσια τὰ παιδιὰ νὰ διδάσκωνται τὰ μὲν ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἐπὶ 7 ἔτη, τὰ δὲ λατινικὰ ἐπὶ 5, εἰς σημεῖον ὅμως ὥστε τοῦλάχιστον νὰ διαισθανθοῦν τὴν ποιότητα τῆς λογικῆς καὶ αἰθητικῆς μορφῆς τῶν γλωσσῶν αὐτοῦ. Ἐπίσης πρέπει νὰ διδάσκωνται πληρέστερον ἀπὸ σήμερον τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ ρωμαϊκὴν ἱστορίαν καὶ τὰς γραμματολογίας τῶν δύο αὐτῶν λαῶν. Θὰ ἀπετέλει ἀναίδειαν νὰ μεμφώμεθα τοὺς ξένους ὅτι περιο-

ρίζουν εις τὰ γυμνάσιά των τὰ ἑλληνικά, ὅταν ἡμεῖς πρῶτοι τὰ περιορίζομεν. Βεβαίως δὲν θὰ ἤθελα νὰ εἶναι αὐτοῦ τοῦ κλασσικοῦ τύπου ὅλα τὰ μέσα σχολεῖα τῆς χώρας. Θὰ ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν π λ ἦ ρ ω ς ὑπ' ὄψιν αἱ σύγχρονοι τάσεις πρὸς τὴν τεχνικὴν καὶ τὰς θετικὰς ἐπιστήμας. Ἀλλὰ τουλάχιστον τὸ 1/4 τῶν μέσων σχολείων μας πρέπει νὰ καταστοῦν πραγματικὰ κλασσικὰ γυμνάσια. Οἱ ἀπόφοιτοι αὐτῶν τῶν γυμνασίων θὰ πρέπει νὰ γνωρίζουν ὅ,τι γνωρίζουν καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι λαμβάνουν τὸ Baccalauréat des langues classiques εἰς τὴν Γαλλίαν, ἢ ὅ,τι γνωρίζουν οἱ εἰσερχόμενοι διὰ κλασσικὰς σπουδὰς εἰς τὸ Oxford καὶ τὸ Cambridge.

Β) Ἐπειδὴ οἱ θέλοντες νὰ φοιτήσουν εἰς κλασσικὰ γυμνάσια θὰ εἶναι ὀλίγοι, πρέπει ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία νὰ δημιουργήσῃ οἰκονομικὰ πλεονεκτήματα δι' ὅσους θὰ δεχθοῦν νὰ ἀποδυθοῦν εἰς αὐτὰς τὰς ὀλιγώτερον ἐλκυστικὰς σπουδὰς.

Γ) Ἀκόμα περισσότερα οἰκονομικὰ πλεονεκτήματα ἀπέναντι ὅλων τῶν ἄλλων σπουδαστῶν, τῶν ἐπιδιδομένων εἰς ἄλλους κλάδους, πρέπει νὰ δοθοῦν εἰς τοὺς φοιτητὰς τῶν Τμημάτων Κλασσικῆς Φιλολογίας, Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς. Μόνον ἂν θεσπισθῇ τοιαύτη προνομιακὴ οἰκονομικὴ μεταχείρισις θὰ προσελκύσωμεν νέους τῆς ἐποχῆς μας πρὸς τὰ κλασσικὰ γράμματα.

Ἡ προνομιακὴ οἰκονομικὴ μεταχείρισις θὰ συνίσταται εἰς γενναιοδῶρους ὑποτροφίας δι' ὅσους διαλέγουν αὐτοὺς τοὺς κλάδους καὶ ἀκόμη πλέον γενναιοδῶρους δι' ὅσους ἔχουν καλὰς ἐπιδόσεις.

Δ) Ὅσοι πτυχιούχοι αὐτῶν τῶν κλάδων θέλουν νὰ ἀσχοληθοῦν ἐπιστημονικῶς μὲ τὰ κλασσικὰ γράμματα, νὰ γίνουν ἐρευνηταὶ καὶ φαίνονται ἱκανοὶ νὰ τὸ κατορθώσουν, θὰ πρέπει νὰ λαμβάνουν ὑποτροφίας διὰ τὸ ἐξωτερικόν, μεγαλυτέρας καὶ εἰς χρόνον καὶ εἰς χρῆμα ἀπὸ ἐκείνας, αἱ ὅποιοι παρέχονται διὰ ἄλλους κλάδους. Ὅταν δὲ ἐπιστρέφουν, κατόπιν ἐπιτυχῶν σπουδῶν, δὲν θὰ πρέπει νὰ διορίζονται καθηγηταὶ γυμνασίων, ἀλλὰ νὰ διορίζονται ἀμέσως, μὲ μισθὸν ὑπαλλήλου τρίτου κατ' ἐλάχιστον βαθμοῦ εἴτε εἰς τὰ Πανεπιστήμια, εἴτε εἰς τὰ Κέντρα τῆς Ἀκαδημίας. Πρέπει νὰ ἠμποροῦν νὰ μὴν ἀναλίσκωνται εἰς τὴν βιοπάλην, ἀλλὰ νὰ ἔχουν ἀμέσως τὰ μέσα νὰ ἀφιερωθοῦν εἰς τὴν ἔρευναν. Θέσεις τοιαῦται πρέπει νὰ θεσπισθοῦν πολλαὶ καὶ εἰς τὰ Πανεπιστήμια καὶ εἰς τὴν Ἀκαδημίαν, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ὑπηρεσίαν.

Τὰ ἴδιὰ πλεονεκτήματα θὰ πρέπει νὰ παρέχωνται εἰς ὅσους θέλουν νὰ ἐπιδοθοῦν εἰς τὰ καθ' ἑαυτὰ μαθηματικά.

Ε) Βλέπω τέλος τὴν ἴδρυσιν ἑνὸς Κέντρου Ἑρεῦνης Κλασσικῶν Σπουδῶν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἀκαδημίας, ἑνὸς κέντρου πλουσιοπαρόχως προικοδοτημένου ἀπὸ τὸ Κράτος, ὅπου ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας ἐπιστήμονας, θὰ καλοῦνται νὰ

ἐργασθοῦν μισθοδοτούμενοι παρ' ἡμῶν καὶ ξένοι ἐπιστήμονες. Τὸ Κέντρον θὰ ἐκδίδη φυσικὰ Ἑπετηρίδα περιέχουσαν τὰς ἐργασίας τῶν ἐργαζομένων εἰς αὐτὸ Ἑλλήνων καὶ ξένων.

ΣΤ) Δὲν εἶμαι ἔτοιμος νὰ εἶπω, πῶς θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὀργανωθῇ ἓνα εἶδος οὐμανιστῶν ἱεραποστόλων εἰς τὰς ὑποαναπτύκτους χώρας τῆς Ἀφρικῆς ἢ καὶ τῆς Ἀσίας. Νομίζω ὅμως ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ δραστηριότης βραδύτερον δὲν θὰ πρέπει νὰ παραμεληθῇ.

Τί περιμένω ἀπὸ ὅλα αὐτά ; Ἀλλὰ *πρῶτον* : πότε τὰ περιμένω ; Τὰ περιμένω ὕστερα ἀπὸ ἀρκετὰ ἔτη. Τότε ὅτε θὰ ἔχη δημιουργηθῇ καὶ ἡ νέα γενεὰ τῶν Ἑλλήνων φιλολόγων. Μετὰ 10 - 15 ἔτη. Δὲν πρέπει νὰ λησιμονῶμεν ὅτι ἡ Kulturpolitik, ἡ πολιτιστικὴ πολιτικὴ, εἶναι πάντοτε πολιτικὴ μακροπρόθεσμος καὶ ἀπαιτεῖ ἐπιμονὴν καὶ ὑπομονὴν καὶ ἰδίως συνέχειαν ἄνευ διακοπῶν. Εἰς τὰς χώρας ὅπου ἡ ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ ἀλλάζει κάθε πέντε, ἕξι ἔτη, δὲν εἶναι κἄν δυνατὴ πραγματικὴ παιδεία, καὶ ἀκόμη ὀλιγώτερον τοιαύτη μακρόπνοος πολιτιστικὴ πολιτικὴ.

Δεύτερον : αὐτὸ τὸ ὁποῖον περιμένω εἶναι ἡ ἀξιοποίησις τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος, μέσα εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν χῶρον.

Τὰ ἔθνη εἴτε στηρίζονται εἰς τὴν ὕλικήν των δυνάμιν εἴτε εἰς τὸ πνευματικόν των κῦρος, εἰς τὰς πνευματικὰς των καταβολάς. Νομίζω ὅτι ἡ μικρὴ καὶ πτωχὴ πατρίδα μας ἠμπορεῖ, ἀκριβῶς τώρα, ὅτε οἱ ἄλλοι ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὴν οὐμανιστικὴν παράδοσιν, νὰ προσφέρῃ αὐτὴν τὴν ὑπηρεσίαν τεραστίας πολιτιστικῆς σημασίας : νὰ σταθῇ εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν εἰς ἓνα τομέα, ὅπου οὐδὲν ἀντικειμενικὸν ἔμπόδιον εἰς τοῦτο ὑπάρχει. Ἀρκεῖ νὰ καθιερώσῃ καὶ νὰ παγιώσῃ ἐπὶ δεκαετίας τινὰς τὴν πολιτιστικὴν πολιτικὴν, τὴν ὁποῖαν εἴχομεν τὴν τιμὴν ἀπὸ μιᾶς περιορισμένης σκοπιᾶς εἰς πολὺ γενικὰς γραμμάς ἀπλῶς νὰ σκιαγραφήσωμεν.

R É S U M É

Après avoir constaté le déclin des études classiques dans le monde occidental, l'auteur traite des devoirs qui naissent pour la Grèce actuelle face à ce fait, devoirs qui touchent aux racines de la culture européenne. Il considère toutefois que cette crise des études classiques ne peut être que passagère. L'homme, après avoir dédié toutes ses forces à la culture technique, devra un jour revenir à l'homme même sans lequel tout développement technique reste dépourvu de but final.

Durant cette période de déclin de la culture humaniste, la Grèce actuelle ne pouvant concourir avec les grandes et riches nations dans le domaine technique, pourrait se dédier au point d'en faire son but principal aux études classiques, tout au moins aux études du monde grec, et devenir ainsi le dépositaire de ses trésors, pour le temps pendant lequel ces études seront négligées ailleurs.

La Grèce, en envisageant ces développements devra s'adonner avec plus d'application et de ferveur, que dans le passé, à cette oeuvre, qui pourrait avoir une portée universelle. Elle devra en faire le but principal de sa politique culturelle.

L'auteur propose tout un système de bourses et de prérogatives garanties par la loi au bénéfice de ceux qui s'adonneront à des recherches dans les domaines du grec ancien, de l'histoire des temps classiques et hellénistiques et de l'archéologie de la même période.

Enfin il propose, la création d'un Centre de recherches des études classiques à Athènes, centre richement subventionné par l'État hellénique. Les philologues, les historiens étrangers et grecs voulant s'adonner à ces études seraient invités à travailler dans ce Centre exclusivement aux frais de l'État hellénique. Une revue publierait les résultats de leurs recherches.

En somme ils trouveraient dans ce Centre tous les moyens matériels nécessaires à leurs travaux.

Ce Centre, fonctionnant sans la moindre intervention de l'État, fonctionnerait sous les auspices de l'Académie d'Athènes. Par conséquent ceux qui feraient leurs recherches dans le cadre de ce Centre jouiraient d'une liberté absolue dans l'expression de leurs opinions scientifiques et littéraires.
